BAOU Education for All | Dr. Babasaheb Ambedkar Open University (Established by Government of Gujarat) | NAAC ACCREDITED A++ | 3rd Rank nirf 2024

A Refereed and Peer-Reviewed International e-Journal of Humanities and Social Sciences

Website: http://jyotirmay.baou.edu.in/chaitanya/ Email: chaitanya.ejournal@baou.edu.in

|| चैतन्य || CHAITANYA

ISSN: 2582 2802

Year–06, Volume –06, Issue–04, December–2025

સુરેશ જોષીની વાર્તાઓમાં જિજીવિષાનું નિરૂપણ

– ડૉ. જાગૃતિ જે. મહેતા

સારાંશ(Abstract):

પ્રસ્તુત સંશોધન લેખ દ્વારા આધુનિક ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તાના પ્રણેતા સુરેશ જોષીની વાર્તાઓમાં 'જિજીવિષા' (જીવવાની અદમ્ય ઇચ્છા)ના તાત્વિક અને કલાત્મક નિરૂપણની તપાસ કરવામાં આવી છે. અહીં 'જિજીવિષા'ને માત્ર જૈવિક અસ્તિત્વ ટકાવી રાખવાની વૃત્તિ તરીકે નહીં, પરંતુ અસ્તિત્વની નિરર્થકતા, એકલતા અને પ્રતિકૂળતા વચ્ચે પણ જીવનને વળગી રહેવાની માનવીય સ્થિતિસ્થાપકતા તરીકે પરિભાષિત કરી છે. લેખમાં 'ગૃહપ્રવેશ', 'નળદમયંતી', 'કુરુક્ષેત્ર', 'દ્વિરાગમન' અને 'વરાહાવતાર' જેવી વાર્તાઓના વિશ્લેષણ દ્વારા એ દર્શાવ્યું છે કે સુરેશ જોષીનાં પાત્રો બાહ્ય ઘટનાઓને બદલે આંતરિક મનોવ્યાપારો દ્વારા જીવનનો સૂક્ષ્મ અર્થ શોધે છે. અંતે નિષ્કર્ષમાં એ સમજાય કે સુરેશ જોષી પ્રતીકાત્મક ભાષા, મનોગત પ્રવાહ અને કાવ્યાત્મક ગદ્ય જેવી આધુનિક પ્રયુક્તિઓનો ઉપયોગ કરી માનવીય ચિત્તની સંકુલતા અને મૃત્યુના સાક્ષાત્કાર સામે પણ ટકી રહેવાની 'જિજીવિષા'ને મનોવૈજ્ઞાનિક રીતે આલેખે છે.

બીજરૂપ શબ્દો(Keywords): સુરેશ જોષી, જિજીવિષા, આધુનિક ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તા, અસ્તિત્વવાદ, મનોવૈજ્ઞાનિક નિરૂપણ, ગૃહપ્રવેશ.

'જિજીવિષા' શબ્દ માત્ર જીવવાની ઇચ્છા પૂરતો સીમિત નથી, પરંતુ તે માનવીય અસ્તિત્વના ઊંડાણ, તેની સ્થિતિસ્થાપકતા અને સંઘર્ષશીલતાનું પ્રતિક છે. આ શબ્દમાં નિહિત અર્થ છે કે ભલે સંજોગો ગમે તેટલા પ્રતિકૂળ હોય, પડકારો ગમે તેટલા વિકરાળ હોય અને નિરાશાનો અંધકાર ગમે તેટલો ગાઢ હોય, તેમ છતાં જીવન માટે ઝઝૂમવાની, ટકી રહેવાની અને તેમાંથી માર્ગ કાઢવાની એક અદમ્ય લાગણી અને પ્રેરણા માનવીમાં સહજ હોય છે. તે એક આંતરિક શક્તિ છે જે તેને પતન અને વિનાશના મુખમાંથી પણ બહાર આવવા માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે, એક એવો સંકલ્પ જે જીવનને છોડી દેવાને બદલે તેને વળગી રહે છે.

જિજીવિષાનું ઊંડાણ તેના વિવિધ સ્તરો પર રહેલું છે. શારીરિક સ્તરે - તે બીમારી, ઇજા કે કુદરતી આફતો જેવી પરિસ્થિતિઓમાં શરીરને જીવંત રાખવા માટેની મૂળભૂત જૈવિક વૃત્તિ છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ

Chief – Editorial Board: Prof. Ami Upadhyay, Hon'ble Vice Chancellor, BAOU, Ahmedabad.
Editor: Prof. Yogendra Parekh

ગંભીર બીમારી સામે લડી રહી હોય, ત્યારે તેના શરીરમાં થતાં અકલ્પનીય ફેરફારો અને પીડા છતાં, જીવવાની આશા તેને સારવાર લેવા, દવાઓ લેવા અને પીડા સહન કરવા માટે પ્રેરિત કરે છે. તે માત્ર શ્વાસ લેવાની ક્રિયા નથી, પરંતુ શરીરની દરેક કોષિકામાં જીવંત રહેવાની ધૂન છે. માનસિક અને ભાવનાત્મક સ્તરે જિજીવિષા વધુ જટિલ બની જાય છે. જ્યારે વ્યક્તિ નિરાશા, હતાશા, એકલતા કે આઘાત જેવી માનસિક વેદનાઓમાંથી પસાર થતી હોય, ત્યારે જીવન અર્થહીન લાગી શકે છે. આવા સમયે, જિજીવિષા એક સૂક્ષ્મ સંકલ્પ રૂપે પ્રગટ થાય છે – કદાચ કોઈ નાના સુખની ઝંખના, કોઈ પ્રિયજન સાથે ફરી જોડાવાની આશા કે ભવિષ્યમાં કંઈક બદલાશે તેવી અસ્પષ્ટ પ્રતીતિ. આ લાગણી વ્યક્તિને આત્મહત્યા જેવા અંતિમ પગલાં ભરવાથી રોકે છે અને તેને ફરીથી જીવનમાં અર્થ શોધવા માટે પ્રેરિત કરે છે.

સામાજિક અને અસ્તિત્વના સ્તરે, જિજીવિષા માનવીય અસ્તિત્વની નિરર્થકતા (Absurdity) અને મૃત્યુની અનિવાર્યતાના બોધ વચ્ચે પણ પ્રગટ થાય છે. આધુનિક સાહિત્ય, ખાસ કરીને સુરેશ જોષી જેવાં લેખકોની વાર્તાઓમાં આ પાસું સ્પષ્ટપણે જોવા મળે છે. તેમના પાત્રો ઘણીવાર જીવનના અર્થને પ્રશ્નાર્થની દ્રષ્ટિએ જુએ છે, તેમને રોજિંદા જીવનની એકવિધતા બોજરૂપ લાગે છે અને તેઓ એકલતા તથા પરાયાપણાનો અનુભવ કરે છે છતાં આ નિરાશાના વાતાવરણમાં પણ, તેમનામાં જીવનને છોડી ન દેવાની એક અદમ્ય પ્રેરણા જોવા મળે છે. આ જિજીવિષા કોઈ ભવ્ય આશા કે ઉજ્જ્વળ ભવિષ્યના ચિત્ર દ્વારા પ્રગટ થતી નથી, પરંતુ તે એક સૂક્ષ્મ સ્વીકૃતિ, એક નિર્દોષ જિજ્ઞાસા કે જીવનની નાનામાં નાની પળમાં અર્થ શોધવાના પ્રયાસ રૂપે વ્યક્ત થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, કોઈ પાત્ર રોજિંદા કાર્યમાં એક પ્રકારનો લય શોધે છે અથવા તો કોઈ અદ્રશ્ય વસ્તુની રાહ જુએ છે. આ અપેક્ષા, આ રાહ જોવાની વૃત્તિ જ તેમને જીવંત રાખે છે. તે દર્શાવે છે કે માનવીય ભાવના કેટલી સ્થિતિસ્થાપક છે, જે કઠિનતમ પરિસ્થિતિઓમાં પણ જીવનને વળગી રહે છે અને તેમાંથી કોઈક ને કોઈક રીતે અર્થ તારવી લે છે, ભલે તે અર્થ માત્ર અસ્તિત્વ ટકાવી રાખવાનો જ હોય. 'જિજીવિષા' એ માનવીય ભાવનાની અદ્ભુત શક્તિનું પ્રતીક છે. તે માત્ર જીવંત રહેવાની ઇચ્છા નથી, પરંતુ જીવનની તમામ કઠિનાઈઓ સામે ઝઝૂમીને, તેમાંથી શીખીને અને ફરીથી ઊભા થવાની એક અનિવાર્ય પ્રેરણા છે. તે માનવીય અસ્તિત્વને સાર્થક બનાવતી એક ઊંડી અને અદમ્ય શક્તિ છે.

સુરેશ જોષી ગુજરાતી સાહિત્યમાં એક સીમાચિહ્નરૂપ વ્યક્તિત્વ છે, જેમને સાચા અર્થમાં આધુનિક ગુજરાતી વાર્તાના પ્રણેતા અને નવી કથા પ્રવૃત્તિના પ્રથમ હરોળના સર્જક તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. તેમણે પરંપરાગત વાર્તાલેખનની શૈલીને પડકારીને ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તાને એક નવો આયામ, એક નવી દિશા અને એક અનન્ય ઓળખ આપી...1

'ગૃહપ્રવેશ;(1956) ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તામાં સુરેશ જોષીને આધુનિક પ્રણેતાનું માન-સ્થાન અપાવનાર એમના આ પ્રથમ વાર્તાસંગ્રહમાં એકવીસ વાર્તાઓ છે. પ્રગટ થતાંની સાથે જ ભારે ઊહાપોહ સર્જનારા આ

સંગ્રહમાં કથનરીતિના પ્રયોગોનું નિદર્શન કરાવતી ‘વાતાયન’, પુરાણકથાના ભૂતકાળની સમાન્તરે વર્તમાન સમયનું આલેખન કરતી ‘જન્મોત્સવ’, ‘નળદમયંતી’, માનવચિત્તનાં ગૂઢ સંચલનોને સમર્થ રીતે આલેખતી ‘પાંચમો દાવ’, ‘સાત પાતાળ’, ‘ગૃહપ્રવેશ’ જેવી વાર્તાઓ નોંધપાત્ર છે. સંગ્રહની કેટલીક વાર્તાઓ ભવિષ્યમાં લખાનારી વાર્તાઓની પૂર્વભૂમિકારૂપ છે.

- **ટૂંકીવાર્તામાં જિજીવિષાનું નિરૂપણઃ**

આધુનિક ટૂંકીવાર્તામાં જીવનની જિજીવિષાનું નિરૂપણ એ એક અત્યંત સૂક્ષ્મ અને મનોવૈજ્ઞાનિક વિષય છે અને સુરેશ જોષીની વાર્તાઓ આ નિરૂપણના ઉત્તમ ઉદાહરણો પૂરા પાડે છે. સુરેશ જોષી ગુજરાતી સાહિત્યમાં આધુનિકતાના પ્રણેતા ગણાય છે. તેમની વાર્તાઓમાં પરંપરાગત કથાનક અને પાત્રાલેખનની સીધી શૈલીથી વિપરીત, માનવીય અસ્તિત્વની ઊંડી મનોવૈજ્ઞાનિક ગૂંચવણો, અર્થહીનતાનો બોધ, અને તેમ છતાં જીવનને જીવી જવાની અનિવાર્ય ઇચ્છા એટલે કે ’જિજીવિષા’નું અત્યંત સૂક્ષ્મ અને કાવ્યાત્મક નિરૂપણ જોવા મળે છે. તેમની વાર્તાઓ બાહ્ય ઘટનાઓ કરતાં આંતરિક મનોવ્યાપારો, પ્રતીકો અને લય પર વધુ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.

જીવનની જિજીવિષા, એટલે કે જીવવાની પ્રબળ ઇચ્છા, એ સુરેશ જોષીની વાર્તાઓમાં એક કેન્દ્રીય વસ્તુ તરીકે ઉભરી આવે છે. સુરેશ જોષીના પાત્રો ઘણીવાર જીવનની નિરર્થકતા, એકલતા, પરાયાપણું અને મૃત્યુની અનિવાર્યતાનો સામનો કરતા જોવા મળે છે...2 તેમના પાત્રો મોટે ભાગે કોઈ મહાન સાહસ ખેડતા નથી કે કોઈ ભવ્ય સિદ્ધિઓ મેળવતા નથી. તેઓ રોજિંદા જીવનની એકવિધતામાં અટવાયેલા હોય છે, જ્યાં ઘટનાઓનું મહત્ત્વ ઓછું અને તેમની આંતરિક અનુભૂતિનું મહત્ત્વ વધુ હોય છે. છતાં, આ પાત્રોમાં એક અદૃશ્ય શક્તિ રહેલી હોય છે જે તેમને અસ્તિત્વના બોજ હેઠળ પણ ટકી રહેવા પ્રેરે છે. આ જિજીવિષા કોઈ સીધી લડત કે સંઘર્ષ રૂપે પ્રગટ થતી નથી, પરંતુ એક સૂક્ષ્મ સ્વીકૃતિ, એક નિર્દોષ જિજ્ઞાસા કે એક પ્રતીકાત્મક ક્રિયા દ્વારા પ્રગટ થાય છે.

- **સુરેશ જોષીની વાર્તાઓમાં જિજીવિષાનું નિરૂપણઃ**

સુરેશ જોષીની વાર્તાઓમાં જિજીવિષાનું નિરૂપણ સીધું અને સ્પષ્ટ હોતું નથી. તે પાત્રોના મનોગત સંઘર્ષો, તેમના પ્રતીકાત્મક કાર્યો, તેમની મનોસ્થિતિના સૂક્ષ્મ શેડ્સ અને વાર્તાના કાવ્યાત્મક લય દ્વારા પ્રગટ થાય છે. તેઓ જીવનના આકર્ષણ કરતાં વિમુખતા અને પરાયાપણાનો વધુ અનુભવ કરાવે છે, પરંતુ તે વિમુખતામાં પણ જીવનને છોડી ન દેવાની એક અદૃશ્ય તાકાત જોવા મળે છે. આ જિજીવિષા ઘણીવાર મૃત્યુના સાક્ષાત્કાર, વિરહની વેદના કે અસ્તિત્વની શૂન્યતાના સંદર્ભમાં વધુ તીવ્ર બનીને ઉભરી આવે છે. મૃત્યુની અનિવાર્યતા જાણીને પણ જીવવાની ઇચ્છા, અનિશ્ચિતતામાં પણ આગળ વધવાની પ્રેરણા, અને અર્થહીનતાના

વાતાવરણમાં પણ અર્થ શોધવાનો પ્રયાસ - આ બધું સુરેશ જોષીની વાર્તાઓમાં જિજીવિષાના વિવિધ સ્વરૂપોને રજૂ કરે છે.

તેમની 'નવી કથા પ્રવૃત્તિ'ના મૂળમાં કેટલીક મહત્ત્વની વિશેષતાઓ હતીઃ

સુરેશ જોષીની વાર્તાઓમાં પરંપરાગત અર્થમાં કોઈ મજબૂત કથાનક હોતું નથી. ઘટનાઓનો ક્રમ ઘણીવાર અસ્તવ્યસ્ત હોય છે અથવા તો તેનું મહત્ત્વ ગૌણ બની જાય છે. તેઓ માનતા હતા કે જીવન એ કોઈ સુરેખ ઘટનાક્રમ નથી, પરંતુ તે અસંબદ્ધ, ખંડિત અનુભવોનો સમુહ છે. વાર્તામાં બાહ્ય ક્રિયાઓ કરતાં પાત્રોના મનોગત વ્યાપારો, ચિંતનો અને ભાવનાઓનું નિરૂપણ વધુ મહત્ત્વનું બને છે...3

જોષીએ પાત્રોના આંતરિક વિશ્વમાં ઊંડાણપૂર્વક ઉતરવાનો પ્રયાસ કર્યો. તેમની વાર્તાઓમાં પાત્રોની અસુરક્ષિતતા, એકલતા, પરાયાપણું, અસ્તિત્વની નિરર્થકતા (Absurdity) અને મૃત્યુનો બોધ જેવા ભાવોનું અત્યંત સૂક્ષ્મ નિરૂપણ જોવા મળે છે. તેઓ માનવીના અચેતન મન અને તેની જટિલ સંવેદનાઓને ભાષા દ્વારા પ્રગટાવે છે...4

જિજીવિષાનાં કેટલાંક ઉદાહરણો જોઈએ તો –

'દ્વિરાગમન' વાર્તામાં ઘરના મોભી હર્ષદરાયના ગમા-અણગમાને સાચવતી નિયંત્રિત ગતિવિધિ નિરૂપાઈ છે. પત્ની બાળકોના સભાન ઘટનાક્રમમાં તેમની સ્વતંત્ર પસંદ-નાપસંદને બદલે હર્ષદરાયની પસંદ-નાપસંદને સાચવવાનો પ્રત્યન થતો રહે છે.

'વૈશાખ સુદ અગિયારસ' વાર્તામાં વિધવા કેતકીએ પોતાની અંગત મનોવ્યથાને ભૂલીને ઘરની નાની-મોટી બધી જ જવાબદારીઓ ઉપાડી લીધી છે. આભાના લગ્નની તમામ ઘટમાળમાં વૈશાખ સુદ અગિયારસનો આભાના લગ્નનો દિવસ (જે ભૂતકાળમાં કેતકીના લગ્નનો દિવસ પણ હતો) કેતકીની આંતરિક અધુરપોને સપાટી પર લાવી દે છે.

'નળદમયંતી' આ વાર્તાની નાયિકા ચિત્રા ઘરની નબળી આર્થિક પરિસ્થિતિમાં રાહત મેળવવા માટે પુરુષના હાથનું રમકડું બનવા તૈયાર થાય છે. 'નળદમયંતી'ના ચિત્રપટની સહોપસ્થિતિ યોજીને સર્જકે નારીની એવી વિશિષ્ટાનુભૂતિને વાચા આપી છે, જેનાથી નારી પોતાની જાતને પ્રગલ્ભ અને પ્રસન્ન અનુભવે છે અને તેની એ પ્રસન્નતા યા પ્રગલ્ભતા બેકાર પતિ નરેશને પણ અભૂતપૂર્વ ઉલ્લાસથી પરિતૃપ્ત કરે છે.

'ગૃહપ્રવેશ' આ વાર્તામાં પ્રફુલ્લ નામનો નાયક પોતાના ઘરમાં બે છાયાઓ જુએ છે. એક છાયા એની પત્નીની છે અને બીજી છાયા એની પત્નીના પ્રેમીની છે. સુરેશ જોષીની વાર્તાઓ ઘણીવાર જીવનની નિરર્થકતાનો બોધ કરાવે છે, પરંતુ તે નિરર્થકતામાં પણ જીવનને જીવી રહેવાની એક અદમ્ય ઇચ્છા (જિજીવિષા) પ્રગટ થાય છે. આ જિજીવિષા કોઈ સીધી આશા કે સકારાત્મકતા રૂપે નહીં, પરંતુ અસ્તિત્વને સ્વીકારવાની, નાનામાં નાના

અનુભવમાં પણ અર્થ શોધવાની કે મૃત્યુના સાક્ષાત્કાર સામે પણ ટકી રહેવાની એક સૂક્ષ્મ વૃત્તિ રૂપે પ્રગટ થાય છે.

'કુરુક્ષેત્ર' વાર્તામાં મધ્યમવર્ગીય નાયકની બાહ્યાંતર સ્થિતિ પરિસ્થિતિનું નિરૂપણ થયું છે. પરણેલો નાયક વયમાં નાની અને અબુધ પત્નીમાં અનેક સ્ત્રીઓનાં ગમતાં અંગોનું આરોપણ કરીને શરીરથી પત્નીને પણ મનની અન્ય ગમતી સ્ત્રીઓને ભોગવે છે. અનેક નારીના દેહવૈશિષ્ટ્યમાં રસ લેતો પુરુષ પત્નીને ભોગવતી વખતે ગર્ભની અંધકારભરી સૃષ્ટિનું જે કલ્પનાચિત્ર રચે છે એમાં તે પોતાના અસ્તિત્વના છિન્નભિન્ન અંશોને પોતાના ગર્ભમાં ભેગા કરીને નવો ઘાટ ઘડતી પત્નીને કલ્પે છે.

'વરાહાવતાર'માં સાંપ્રત મનુષ્યની પરિસ્થિતિને પૌરાણિક સંદર્ભ ધરાવતા શીર્ષક માત્રથી સૂચિત કરવાનું વિલક્ષણ વલણ નજરે ચડે છે. આ વાર્તામાં પણ એ વલણ દેખાય છે. જેમાં એકાંતવિહારી પ્રોફેસર સુહાસની વાસ્તવિક અને ઐતિહાસિક સ્થિતિ-પરિસ્થિતિને આલેખિત કરી છે. મિત્ર અતુલના આગ્રહથી સુહાસ ભદ્ર વર્ગની મહેફિલમાં ભાગ લે છે. ત્યાં તેને બાહ્ય ભપકાનો અંચળો ઓઢીને ફરતા સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચે ગૂંગળામણ, મૂંઝવણ, ઉપેક્ષા અને જુગુપ્સાજન્ય ભાવોનો અનુભવ થાય છે. કહેવાતા આ આધુનિક મનુષ્યોની (જાતીય) ક્ષુધાવિહવળ વરવી વાસ્તવિકતાને જોતાં નાયકને એ આખાય પરિવેશમાંથી બહાર નીકળવું હતું.

સુરેશ જોષી દ્વારા જીવનની ઝંખનાનું સાહિત્યિક મૂલ્યાંકન એ માત્ર કથા નહીં, પરંતુ માનવીય અસ્તિત્વના ઊંડાણ, તેની નિરર્થકતા અને તેમ છતાં જીવવાની અનિવાર્ય જિજીવિષાના અત્યંત કલાત્મક અને મનોવૈજ્ઞાનિક ચિત્રણો તરીકે સ્થાપિત કરે છે. તેમની કૃતિઓ આધુનિક ગુજરાતી સાહિત્યનો એક અનિવાર્ય અને મૂલ્યવાન ભાગ છે**…5**

તેમની વાર્તાઓની શૈલી પણ આ જિજીવિષાના નિરૂપણમાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. સુરેશ જોષી કથાનકને બદલે ભાષાના માધ્યમથી વાસ્તવિકતાને રજૂ કરે છે. તેમની ભાષા કાવ્યાત્મક, પ્રતીકાત્મક અને સંગીતમય હોય છે. આ ભાષા જ પાત્રોના આંતરિક વિશ્વ, તેમની વેદનાઓ અને તેમની જીવવાની સૂક્ષ્મ ઇચ્છાને વાચક સુધી પહોંચાડે છે. શબ્દોની ગોઠવણી, વાક્યરચનાનો લય અને પ્રતીકોનો ઉપયોગ પાત્રોની મનોસ્થિતિને ગહનતાથી વ્યક્ત કરે છે. સુરેશ જોષીની આધુનિક ટૂંકીવાર્તાઓ માત્ર વાર્તાઓ નથી, પરંતુ તે માનવીય અસ્તિત્વના ઊંડાણ, તેની નિરર્થકતા અને તેમ છતાં જીવવાની અનિવાર્ય જિજીવિષાના અત્યંત કલાત્મક અને મનોવૈજ્ઞાનિક ચિત્રણો છે, જે વાચકને પોતાના અસ્તિત્વ વિશે વિચારવા મજબૂર કરે છે**…6**

આધુનિક ટૂંકીવાર્તાની એક મુખ્ય વિશેષતા એ માનવીના આંતરિક સંઘર્ષોનું યથાર્થચિત્રણ છે. રોજિંદા જીવનની એકવિધતામાં કે સામાજિક સંબંધોના તાણાવાણામાં પાત્રો જે માનસિક ઉથલપાથલ અનુભવે છે, તેનું બારીકાઈથી નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. આ સંઘર્ષો કોઈ બાહ્ય દુશ્મન સાથેના યુદ્ધ જેવા નથી હોતા, પરંતુ તે પાત્રોના પોતાના વિચારો, લાગણીઓ, મૂલ્યો અને વર્તમાન પરિસ્થિતિ વચ્ચેના ટકરાવમાંથી ઉદ્ભવે છે.

આત્મઓળખનો સંઘર્ષ, ભૂતકાળ અને વર્તમાન વચ્ચેનો સંઘર્ષ, કે ભવિષ્ય પ્રત્યેની અનિશ્ચિતતાનો સંઘર્ષ – આ બધાને આધુનિક વાર્તાકાર અત્યંત સંવેદનશીલતાથી રજૂ કરે છે. આ વાર્તાઓ ઘણીવાર પાત્રોના મનોગત પ્રવાહ (stream of consciousness) દ્વારા કે પ્રતીકાત્મક ભાષા દ્વારા આ આંતરિક વિશ્વને ઉજાગર કરે છે...7

બીજી મહત્ત્વની વિશેષતા છે અસુરક્ષિતતાનું નિરૂપણ. આધુનિક જીવનની જટિલતા, ઝડપી પરિવર્તન અને મૂલ્યોના ભંગાણને કારણે માનવીમાં એક પ્રકારની ઊંડી અસુરક્ષિતતા પ્રવર્તે છે. આધુનિક ટૂંકીવાર્તાઓ આ અસુરક્ષિતતાને વિવિધ સ્તરે રજૂ કરે છે. આર્થિક અસુરક્ષિતતા, સામાજિક સંબંધોમાં અસુરક્ષિતતા, ભાવનાત્મક અસુરક્ષિતતા કે પછી પોતાના અસ્તિત્વના અર્થ પ્રત્યેની અસુરક્ષિતતા. પાત્રો ઘણીવાર પોતાના સ્થાન, હેતુ કે ભવિષ્ય વિશે અનિશ્ચિત હોય છે. તેઓ ભીડમાં પણ એકલતા અનુભવે છે અને સંબંધોમાં પણ ખાલીપો અનુભવે છે. આ વાર્તાઓ આ અસુરક્ષિતતાને સીધી રીતે નહીં, પરંતુ પાત્રોના વર્તન, તેમના મૌન, તેમની બેચેની અને તેમના અસંગત સંવાદો દ્વારા પ્રગટ કરે છે.

આ બધાં નિરાશાજનક અને સંઘર્ષમય ચિત્રણ છતાં, આધુનિક ટૂંકીવાર્તાની સૌથી પ્રભાવી વિશેષતા એ જીવનને જીવી રહેવાની ઉગ્ર ઇચ્છા (જિજીવિષા)નું યથાર્થચિત્રણ છે. ભલે પાત્રો અસ્તિત્વની નિરર્થકતા, એકલતા કે અસુરક્ષિતતાનો અનુભવ કરતા હોય, તેમ છતાં તેમનામાં જીવનને છોડી ન દેવાની એક અદમ્ય ઇચ્છા શક્તિ જોવા મળે છે. આ જિજીવિષા કોઈ ભવ્ય આશા કે ઉજ્જ્વળ ભવિષ્યની અપેક્ષા રૂપે પ્રગટ થતી નથી, પરંતુ તે એક સૂક્ષ્મ સ્વીકૃતિ, એક નિર્દોષ જિજ્ઞાસા કે જીવનની નાનામાં નાની પળમાં અર્થ શોધવાના પ્રયાસ રૂપે વ્યક્ત થાય છે. સુરેશ જોષીની વાર્તાઓમાં જોવા મળતી જિજીવિષા તેનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે. તેમના પાત્રો ભલે બાહ્ય વિશ્વથી વિચ્છિન્ન હોય કે રોજિંદી એકવિધતામાં જીવતા હોય, પરંતુ તેઓ મૃત્યુના સાક્ષાત્કાર સામે પણ ટકી રહે છે. જીવનની અર્થહીનતાને સ્વીકારીને પણ તેમાં કોઈક સૂક્ષ્મ અર્થ શોધી કાઢવાની કે અંધકારમાં પણ એક કિરણની ઝંખના રાખવાની વૃત્તિ એ આધુનિક ટૂંકી વાર્તામાં પ્રગટ થતી જિજીવિષાનું હાર્દ છે. તે દર્શાવે છે કે માનવીય ભાવના કેટલી સ્થિતિસ્થાપક છે અને તે કઠિનતમ પરિસ્થિતિઓમાં પણ જીવનને વળગી રહે છે.

સુરેશ જોષીની આ વિશેષતાઓને વ્યક્ત કરવા માટે પ્રતીકાત્મક ભાષા, મનોગત પ્રવાહ, કાવ્યાત્મક ગદ્ય અને ખુલ્લી સમાપ્તિ (open endings) જેવી નવી શૈલીઓનો ઉપયોગ કરે છે. તે વાચકને સીધા નિષ્કર્ષ પર પહોંચાડવાને બદલે વિચારવા અને પોતાની રીતે અર્થઘટન કરવા માટે પ્રેરે છે. આ રીતે, આધુનિક ટૂંકીવાર્તા માનવીય અનુભવની જટિલતાને યથાર્થ રીતે રજૂ કરીને વાચકના મન પર ગહન અને કાયમી અસર છોડે છે.

સંદર્ભ સૂચિઃ

1. ભોગાયતા, જયેશ. *આધુનિક ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તામાં ઘટનાતત્ત્વનું નિરૂપણ.* પાર્શ્વ પબ્લિકેશન, 2001, પૃ. 33.
2. દાવલપુરા, બાબુ. *ગુજરાતી વાર્તાસૃષ્ટિ.* અરુણોદય પ્રકાશન, 2007, પૃ. 45.
3. મોદી, નવીન. *ટૂંકીવાર્તાઃ આકાર અને આગમન.* પાર્શ્વ પબ્લિકેશન, પૃ. 23.
4. શાસ્ત્રી, વિજય. *ટૂંકીવાર્તા.* અરુણોદય પ્રકાશન, 2003, પૃ. 66.
5. પંચાલ, શિરીષ. *ટૂંકીવાર્તાનું સ્વરૂપ.* ધી પોપ્યુલર પ્રકાશન, 1999, પૃ. 23.
6. જાદવ, કિશોર. *નવી ટૂંકીવાર્તાની કલામીમાંસા.* આર. આર. શેઠની કંપની, 1986, પૃ. 88.
7. ભોગાયતા, જયેશ. *આધુનિક ગુજરાતી ટૂંકીવાર્તામાં ઘટનાતત્ત્વનું નિરૂપણ.* પાર્શ્વ પબ્લિકેશન, 2001, પૃ. 46.

ડૉ. જાગૃતિ જે. મહેતા, આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, ગુજરાતી વિભાગ, શ્રી ગોવિંદ ગુરુ યુનિવર્સિટી, ગોધરા.

E-mail: jjmaheta@sggu.ac.in